ZAMONAVIY O‘ZBEK QISSALARIDA ERKAK ORIYATI, NOMUSI VA MA’NAVIY MAS’ULIYAT TALQINI

Qo‘ziboyeva Gulzor
Sobirxonova Mubina
Tojaliyeva Komila
Torayeva Umida
O‘zMPU talabalari.

https://doi.org/10.5281/zenodo.24385545

Annotatsiya. *Ushbu maqolada zamonaviy o‘zbek qissalarida erkak oriyati, nomusi va ma’naviy mas’uliyatining badiiy talqini tadqiq etiladi. Erkak obrazining xarakteri, uning oilaviy va ijtimoiy munosabatlardagi o‘rni, vijdon oldidagi javobgarligi, g‘urur va kibr, oriyat va mas’uliyat o‘rtasidagi munosabatlar tahlil qilinadi. Shuningdek, zamonaviy qissalarda erkak qahramonning ma’naviy qiyofasi tashqi mavqe yoki jismoniy kuch bilan emas, balki axloqiy tanlovi, insoniy munosabati va o‘z xatti-harakatlariga javob bera olish qobiliyati orqali namoyon bo‘lishi yoritiladi.*

Kalit so‘zlar: *erkak obrazi, oriyat, nomus, vijdon, ma’naviy mas’uliyat, g‘urur, kibr, zamonaviy qissa, badiiy psixologizm, milliy xarakter, axloqiy tanlov.*

Аннотация. *В статье исследуется художественная интерпретация мужской чести, достоинства и нравственной ответственности в современных узбекских повестях.*

Анализируются характер мужского образа, его роль в семейных и общественных отношениях, ответственность перед совестью, а также соотношение гордости, чести и нравственного долга. Особое внимание уделяется раскрытию духовного облика мужчины через его нравственный выбор, человеческие отношения и способность отвечать за собственные поступки.

Ключевые слова: *мужской образ, честь, достоинство, совесть, нравственная ответственность, гордость, современная повесть, художественный психологизм, национальный характер.*

Abstract. *This article examines the artistic interpretation of male honor, dignity, and moral responsibility in contemporary Uzbek novellas. It analyzes male characters, their roles in family and social relationships, their accountability to conscience, and the relationship between pride, honor, and moral duty. Particular attention is paid to the representation of men's spiritual identity through moral choices, human relationships, and accountability for their actions.*

Keywords: *male character, honor, dignity, conscience, moral responsibility, pride, contemporary novella, literary psychologism, national character.*

Kirish

O‘zbek xalqining milliy-ma’naviy qarashlarida erkak oriyati, nomusi va g‘ururi muhim axloqiy tushunchalar sifatida shakllangan. Ushbu tushunchalar tarixan mardlik, vafodorlik, va’daga sadoqat, oilaviy mas’uliyat, adolat va insoniylik mezonlari bilan bog‘liq holda anglangan.

Badiiy adabiyotda erkak obrazining ma’naviy qiyofasi ko‘pincha uning murakkab hayotiy vaziyatlardagi tanlovi, atrofdagilarga munosabati va vijdoniy pozitsiyasi orqali namoyon bo‘ladi.

Ayniqsa, zamonaviy qissalarda erkakning tashqi mavqei bilan ichki dunyosi o‘rtasidagi tafovut, g‘urur va kibr munosabati, oilaviy burch va shaxsiy manfaat ziddiyati alohida badiiy muammoga aylanmoqda.

Mazkur maqolaning maqsadi zamonaviy o‘zbek qissalarida erkak oriyati va nomusining badiiy talqinini o‘rganish, ushbu tushunchalarning ma’naviy mas’uliyat hamda badiiy psixologizm bilan munosabatini aniqlashdan iborat.

Asosiy qism

Erkak oriyati va nomusining ma’naviy mohiyati

Oriyatlilik insonning o‘z qadr-qimmatini anglashi, ma’naviy e’tiqodiga sodiqligi va o‘z xatti-harakatlari uchun mas’uliyatni his etishida namoyon bo‘ladi. Nomus esa shaxsning sha’ni va ma’naviy yaxlitligini saqlashga qaratilgan axloqiy mezondir.

Erkak obrazining badiiy talqinida oriyat va nomus quyidagi xususiyatlar bilan bog‘liq holda namoyon bo‘ladi:

- va’daga sodiqlik;
- oilaviy mas’uliyatni his etish;
- adolat va halollikka intilish;
- o‘z xatolarini tan olish;
- boshqalarning qadr-qimmatini hurmat qilish;
- vijdon oldida javob bera olish.

Bu xususiyatlar erkak xarakterining ma’naviy asoslarini tashkil etadi. Shu sababli badiiy asarda erkakning haqiqiy oriyati uning boshqalarga nisbatan hukmronligi bilan emas, balki insoniy munosabatlarda namoyon etadigan mas’uliyati bilan belgilanadi.

G‘urur va kibr o‘rtasidagi psixologik ziddiyat

Zamonaviy qissalarda erkak obrazining ruhiy olamini ochishda g‘urur va kibr munosabati muhim o‘rin tutadi. G‘urur insonning o‘z qadrini anglashi va ma’naviy pozitsiyasiga sodiq qolishini anglatsa, kibr o‘zini boshqalardan ustun qo‘yish, ularning qadr-qimmatini mensimaslik bilan bog‘liq.

Ayrim qahramonlar o‘z oriyatini himoya qilishga intilar ekan, ba’zan g‘urur va kibr o‘rtasidagi chegarani anglashda qiynaladi. Natijada ularning ruhiyatida ichki ziddiyatlar yuzaga keladi.

Yozuvchi bunday holatlarni qahramonning xatti-harakati, nutqi, ichki monologi va boshqa personajlar bilan munosabati orqali ochadi. Ayniqsa, o‘z xatosini tan olish yoki undan qochish bilan bog‘liq vaziyatlar erkak obrazining ma’naviy qiyofasini belgilovchi muhim mezonga aylanadi.

Oilaviy munosabatlarda erkakning ma’naviy mas’uliyati

Zamonaviy o‘zbek qissalarida erkak obrazining nomusi oilaviy munosabatlar bilan ham chambarchas bog‘liq.

Oila oldidagi burch, farzandlar tarbiyasi, turmush o‘rtog‘iga hurmat, ota-onaga ehtirom va yaqinlariga sadoqat erkakning ma’naviy mas’uliyatini belgilovchi omillardir.

Badiiy asarlarda oilaviy munosabatlar qahramonning haqiqiy xarakterini namoyon etuvchi muhim sinov maydoni sifatida tasvirlanadi.

Erkakning o‘z manfaatini oila manfaatidan ustun qo‘yishi, yaqinlariga nisbatan befarqligi yoki mas’uliyatdan qochishi uning ma’naviy qiyofasida ziddiyatlarni yuzaga chiqaradi.

Aksincha, murakkab sharoitlarda ham insoniylik, halollik va sadoqatni saqlashga intilish erkak obrazining ijobiy ma’naviy xususiyatlarini namoyon etadi.

Ijtimoiy muhit va erkak oriyatining badiiy talqini

Zamonaviy jamiyatda erkakning ijtimoiy mavqei, moddiy imkoniyatlari va tashqi muvaffaqiyati ko‘pincha uning obro‘sini belgilovchi omillar sifatida qabul qilinadi. Biroq badiiy adabiyot bu qarashlarni qayta baholash, insonning haqiqiy qadrini uning ma’naviy fazilatlari bilan o‘lchash imkonini beradi.

Zamonaviy qissalarda ayrim erkak qahramonlar tashqi jihatdan muvaffaqiyatli ko‘rinsa-da, ichki dunyosida iztirob, pushaymonlik yoki ma’naviy bo‘shliqni boshdan kechiradi. Boshqa obrazlar esa ijtimoiy jihatdan oddiy mavqega ega bo‘lsa-da, halolligi, vafodorligi va insoniyligi bilan yuksak ma’naviy qiyofa kasb etadi.

Bu holat nomus va oriyat tushunchalarining tashqi obro‘dan farqli ravishda ichki ma’naviy mezon ekanini ko‘rsatadi.

Erkak obrazining ruhiy olamini ochishda badiiy psixologizm

Erkak qahramonning ma’naviy qiyofasini yaratishda psixologik tasvir vositalari muhim ahamiyatga ega. Ichki monolog qahramonning o‘z xatti-harakatlarini baholash jarayonini, dialog uning ijtimoiy munosabatlardagi pozitsiyasini, psixologik detal esa yashirin kechinmalarini ochishga xizmat qiladi.

Ayniqsa, qahramonning o‘z xatosini anglash, kechirim so‘rash, mas’uliyatni zimmasiga olish yoki o‘z e’tiqodini himoya qilish bilan bog‘liq vaziyatlari uning xarakteridagi ma’naviy o‘zgarishlarni namoyon etadi.

Shu jihatdan erkak oriyati va nomusi masalasini faqat axloqiy tushunchalar doirasida emas, balki qahramonning ruhiy taraqqiyoti va o‘zligini anglash jarayoni bilan bog‘liq holda o‘rganish lozim.

Xulosa

Zamonaviy o‘zbek qissalarida erkak oriyati, nomusi va ma’naviy mas’uliyati inson xarakterining muhim tarkibiy qismlari sifatida talqin qilinadi. Ushbu tushunchalar tashqi obro‘, ijtimoiy mavqe yoki kuch bilan emas, balki insonning axloqiy tanlovi, vijdoni va boshqalarga munosabati bilan belgilanadi.

Tadqiqot natijasida quyidagi xulosalarga kelindi:

1. Erkak oriyati va nomusi uning ma’naviy e’tiqodi, vijdoni va insoniy qadr-qimmatini saqlashga intilishida namoyon bo‘ladi.
2. Zamonaviy qissalarda g‘urur va kibr o‘rtasidagi ziddiyat erkak obrazining ruhiy murakkabligini ochuvchi muhim vositadir.
3. Oilaviy munosabatlar erkakning ma’naviy mas’uliyati va insoniy fazilatlarini namoyon etuvchi asosiy badiiy maydonlardan biridir.
4. Erkakning haqiqiy oriyati boshqalarning sha’ni va qadr-qimmatini hurmat qilish, o‘z xatti-harakatlari uchun javob bera olishida namoyon bo‘ladi.
5. Ichki monolog, dialog va psixologik detallar erkak obrazining ma’naviy-ruhiy qiyofasini yaratishda muhim poetik vazifa bajaradi.

Umuman, zamonaviy o‘zbek qissalarida erkak oriyati va nomusi masalasi milliy qadriyatlar, insoniy mas’uliyat va shaxsning ma’naviy yaxlitligi bilan bog‘liq holda talqin etiladi.

Bu esa mazkur mavzuning zamonaviy adabiyotshunoslikdagi dolzarbligini belgilaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Quronov D. Adabiyotshunoslikka kirish. – Toshkent: Fan, 2007.
2. Quronov D. Adabiyot nazariyasi asoslari. – Toshkent, 2018.
3. Umurov H. Badiiy ijod asoslari. – Toshkent: O‘zbekiston, 2001.
4. Baxtin M.M. Estetika slovesnogo tvorchestva. – Moskva: Iskusstvo, 1979.
5. Lotman Yu.M. Struktura xudojestvennogo teksta. – Moskva: Iskusstvo, 1970.
6. Fromm E. Inson o‘zi uchun. – Foydalanilgan tarjima nashri asosida aniqlashtiriladi.
7. Sharafiddinov O. Ijodni anglash baxti. – Toshkent: Sharq, 2004.